نووسراوکانی کاک "نادر فەتحی (شوانە)" لەسەر ماڵپەڕی ڕۆژهەڵات - بۆکان

ئەنوەر سوڵتانی

کاک نادر خزمەتکارێکی بێ دیعایەی میللەتەکەیەتی. من ئەوە بە گوێرەی ئەزموونی کارکردنی ڕاستەوخۆ لەگەڵیدا دەڵێم و هیچ زیادەڕۆییەك نابێت ئەگەر ئەوەی لێ زیاد بکەم کە خەڵکێکی کەمم بینیوە وا پڕ بە دڵ خەریکی کار و خەبات لە پێناو بەختەوەریی گەل و نیشتمانەکەمان بن، بێ ئەوەی ئارەزووی ناودەرکردن و "بە ماмۆستابوون" بکەن! ئەوەی نادر لە ماوەی دە پازدەساڵی ڕابردوودا کردوویەتی ئەگەر خەڵکانی دیکە بیانکردایە ئێستا دەیان جار بانگ کرابوونە سمینار و کۆڕ و کۆبوونەوە و سەر شاشەی تەلەفیزیۆنەکان، بەڵام ئەو بە بێ چاوەڕوانی لە کەس و بێ ئەوەی بیەوێت ناودەربکات، کار و خزمەتی خۆی درێژە پێداوە و هەتا ئەمڕۆش هەر لەو ڕێگا پیرۆزە لای نەداوە.

کاک نادر وەرگێڕ، نووسەر و بەڕێوەبەری ماڵپەڕێکی پێشکەوتنخواز وەك "ڕۆژهەڵات-بۆکان"ە و ئەرکی بەڕێوەبردنی سایتەکە خستوویەتە پەیوەندی بەردەوام لەگەڵ ژمارەیەکی زۆر لە نووسەران و خوێنەرانەوە. سەرەڕای کاروباری ژیانی ڕۆژانە و بەڕێوە بردنی ماڵپەڕەکەش، خەریکی نووسین و وەرگێرانی چەندەها بابەتی زانستییە - بوارێك کە کەمتر کەسی دیکە خۆی پێوە ماندوو دەکەن. ئەو بە باوەڕێکی پتەوەوە دژ بە خوڕافات و دیاردە دواکەوتووەکانی کۆمەڵگا وەستاوە و ئەوەی نووسیویە و لە ئاڵمانییەوە وەریگێڕاوەتە سەر کوردی، هەمووی ڕوونکەرەوەی زەین و چرای ڕێگای ژیانی سەربەست و کۆمەڵگای ڕەها لە خوڕافە و نەریتی داڕزیوی کوردەوارییە.

بۆ ناسینی زیاتری ئەو کەسایەتییە هەڵکەوتووەی کۆمەڵگاکەمان، با سەرەتا سەیری لیستەی نووسراوە و وەرگێڕاوەکانی بکەین کە لە سەر ماڵپەڕی ڕۆژهەلات بڵاو بوونەتەوە:

1. دیموکراسی
2. دیالۆگ
3. مافی مرۆڤ و تولەرانس
4. گەڕان بەدوای ماکەی پێکهێنەری ژیان
5. لە تەقینەوەی مەزن ەوە تا گەورەبوونەوەی حەشیمەتی سەر ئەم هەردە
6. مێژووی کورتی کات و گەڕان بەدوای وڵامی پرسیاری سەبارەت بە کاکەشان
7. پرسیار و وەڵام لەسەر زانستی گشتی
8. مرۆڤ
9. تیۆری نیسبییەتی(ڕەوایی) ئەنشتاین
10. مێشکی مرۆڤ
11. ڕاستییەکانی گەشەسەندن (داروینیزم)
12. پشتڕاستکردنەوەی تیۆری "گەشەسەندن" ی داروین

13. كورتە مێژووی مرۆڤ
14. مێژووی دواڕۆژی مرۆڤ
15. ئەرك و ئەزموونەكانی سەدەی بیست و یەكەم
16. دیاردەی ئایین
17. مێژووی درۆیینی ئایین
18. ئایا مرۆڤ خودای خوڵقاندووە؟
19. ئیسلامی فاشیستی
20. محەمەد و "تۆڵەسەندنەوە"
21. قورئان، محەمەد و ئیسلامی فاشیستی
22. ئایا هومێدی ڕزگاركردنی ئایینی ئیسلام هەر ماوە؟
23. قورئان، پەیامی خۆشەویستی، پەیامی ڕق و كینە
24. ئێزدییەكان و ئایینی زەردەشت
25. شارسانیەت و ئاكام و ئاسەوارەكانی بۆ جیهان
26. فریدریش نیچە و جیاوازی لەگەڵ فەیلەسوفانی دیكە
27. پێكهاتنی زمان لە بنەڕەتەوە و نزیكی زمانەكانی جیهان لەگەڵ یەكتر
28. كرۆنۆلۆژی ئەدەبیی جیهان
29. كارتێكەریی كۆمەڵگا و بنەماڵە لەسەر منداڵ
30. ئینتیگراسیۆن یان یەكگرتنی مرۆڤی بیانی لەگەڵ كۆمەڵگا ڕۆژئاواییەكان
31. شەڕی سەیر و سەمەرە
32. هەڵاتن بۆ لای خودا"نووسراوەیەكی تراژیدییە سەبارەت بە دوایین ڕۆژەكانی ژیانی "لیۆ نیكۆلاڤیچ تۆلستۆی"
33. وتەی ناوداران
34. دنیای مودێرنی ئێمە "وزەی ئەتۆمی"
35. فێربوونی زمانی ئینگلیسی
36. باشترین خواردەمەنییەكانی دژ بە نەخۆشیی شێرپەنجە
37. ١٢هەنگاو بۆ گەیشتن بە لەشێكی سالم و ئیدئال
38. شەكر، وزەی وەڕێخستنی مێشكە، یا ژارە بۆ لەشی مرۆڤ
39. بیرەوەرییەكانی خەزاڵ
40. ١٠نهێنی گرینگ لە ژیانی مرۆڤدا
41. وگتاریزم و وگانیزم ژیانی سالم لە لەشی سالم دایە
42. وەڵامی هەندێك پرسیار سەبارەت بە دووگیانیی ژنان

چاوخشاندنێك بە لیستەكەدا هەندێك ڕاستیمان بۆ دەردەخات:

ئا. هەڵبژاردنی ئەو وتارانە و نووسین یان وەرگێرانیان بەهەڵکەوت نەبووە، بەڵکوو بیرێکی تیژ و ڕوانگەیەکی ڕوونی سیاسی - کۆمەڵایەتی لەپشت هەڵبژاردنی بابەتەکان و تەرکیز لەسەر ناوەرۆکی هاوبەشیان بووە؛

ب.خاوەنی ئەو ڕوانگەیە، بەختەوەریی مرۆڤ و سەرکەوتوویی کۆمەڵگای بە ئامانج گرتووە و هەر بۆیەش توانیویەتی لە ناو سەرقاڵیی ژیان و کاری ڕۆژانەدا کاتی پێویست بۆ خوێندنەوە و وەرگێرانیان تەرخان بکات؛

پ. خاوەنی ئەو ڕوانگەیە ئاگاداری ئەو ڕاستیەش هەیە کە بەربەرەکانی کردنی ئیرتیجاع لە سەردەمی برەوی ئیسلامی سیاسیدا کارێکی هاسان نییە، بەڵام ئەو بوێرانە بەگژ کۆسپەکانی سەر ڕێگای ژیانی ئازاددا چووە و نەترسانە زیانەکانی خورافاتی خستۆتە ڕوو- کارێك کە زوربەی ئێمە دەیزانین بەڵام چاوی لێ دەپۆشین!

- **ت.** هیچکام لە بابەتی نووسراو و تەرجەمەکراوی ئەو قەڵەمە، عەوام پەسند و بازاڕی نین، بەڵکوو لە هەموویاندا بنەما و ماکی باوەڕە ئیرتیجاعییەکان کراوەتە ئامانج و کۆمەڵگای لە مەترسییەکانی ئاگادار کردۆتەوە.
- **د.** باوەڕی قایم بە ڕێبازەکە وایکردووە لە خۆدەرخستن و ناودەرکردن دوور بکەوێتەوە و سەری تەنیا بە ئەرکە کۆمەڵایەتییەکەوە گەرم بێت- هەر ئەوەش درێژەدان بە ڕێبازەکەی بۆ گونجاوتر کردووە.

ڕوانین بە نموونەیەکی کەم لە کارەکانی نادردا ڕاست بوونی بۆچوونەوەکانی سەرەوە دەردەخات:

لە سەرەتای کتێبی "ڕاستییەکانی گەشەسەندن" نووسینی مامۆستای زانکۆی فرایبۆرگ ئۆلریش کوتچێرا دا وەرگێر بەرپرسیایەتی خۆی بە نیسبەت خەڵك بەم شێوەیە دەردەبڕێت:*"دوای خوێندنەوەی ئەم کتێبە، بە ئەرکێکی گرنگم زانی بۆ زانیاریی لاوانی کورد وەریبگێڕمە سەر زمانی کوردی"* و لە درێژەیدا بەرپرسیایەتییەکی دیکە لە خۆی پێشاندەدات، ئەویش بە نیسبەت نووسەری کتێبەکە و مافی کۆپی ڕایتسی ئەو: *"نامەیەکم بۆ نووسەری کتێبەکە لە زانستگەی فرایبۆرگی ئاڵمانیا نووسی و داوای ئیزنی وەرگێرانی کتێبەکەم لێکرد. ڕێزدار کوتچێرا بە میهرەبانییەوە قەبووڵی کرد، منیش لە لایەن خوێنەرانی کورد و خۆمەوە سپاسی دەکەم. هیوادارم ناوەرۆکەکەی شایانی کەڵك لێوەرگرتنی خوێنەران بێت."* ئینجا وەڵامی نووسەر ڕادەگەیەنێت کە بۆی نووسیوە: *"...سپاس. ئێوە دەتوانن نووسراوەکەم وەرگێڕن. خۆشحاڵم لەوەی کتێبەکەی منتان پێ باشە، بە هۆی ڕەخنەی توندی من لە هێزی خوڵقێنەر، کتێبەکەم لە لایەن ژمارێك لە خوێنەرانەوە پەسند نەکراوە...."*

باوەکوو هەر ئەو چەند وشەیەی نووسەر ناوەرۆکی کتێبەکەمان بۆ دەردەخات، بەڵام با سەیرێکی کتێبەکەش بکەین و چەند دێرێکی پێشەکییەکەی بخوێنینەوە بۆ ئەوەی گرنگایەتی کتێبەکەمان بۆ دەربکەوێت: *"لە پەنا کتێبی ئاینی ئینجیل و لە کولتووری دنیای مەسیحیدا، هیچ پەرتووکێك بەڕادەی کتێبی "سەبارەت بە سەرچاوەی چەشنەکان" (On the Origin of Species) ی چاڕلز داروین (١٨٨٢ – ١٨٠٩) نەیتوانیوە کارتێکەری لەسەر بۆچوون و تێگەیشتنی مرۆڤ سەبارەت بە سروشت و دنیای دەوروبەری مرۆڤ هەبێت..."*

ئەوە ڕاست ئەو شتەیە کە وەرگێر بە شوێنیدا دەگەڕێت: کارتێکەریی زانایانە لە سەر مرۆڤ و بەتایبەت مرۆڤی کورد، بۆ ئەوەی لە گێژاوی خورافەی ئایینی بێتە دەر و ڕاستەڕێی زانست و ئەندێشە بگرێتەبەر. بۆ ئەم کارەش کتێبێکی دیکە ئامادە دەکات: "کورتە مێژووی مرۆڤ" و لەوێدا هۆکاری پەرەسەندنی 'مرۆڤی ساپیەن' لە نێئاندرتاڵەکانی ناو ئەشکەوت و لە ئەنجامدا باڵاکردن و گەیشتنیان بە پلەی مرۆڤی خاوەن بیری ئەمڕۆیی، بەم شێوەیە دەناسێنێت: "گەورەیی قەبارەی مێشك، خاڵێکە کە مرۆڤ لە هەموو گیانلەبەرەکانی دیکەی ئەم جیهانە جیادەکاتەوە... تایبەتمەندییەکیتر، لە سەر دوو قاچ ڕاوەستان، ڕاست بەڕێدا ڕۆیشتن و ئازادبوونی دەستەکانیەتی... کە کردوویەتە مرۆڤ" ئینجا باسەکە دەگەیەنێتە مەسەلەی سەرهەڵدانی ئایین لە کۆمەڵگای مرۆڤی خاوەن بیر (ساپیەن) دا و دەڵێ مەرگ بۆ مرۆڤی ساپیەن دیاردەیەکی نەناسراو بوو و لە ئەنجامدا هێزێکی ئەبەدییان بە ڕۆحی مردووەکان دەبەخشی، ئینجا ئەم ئاکامە لە قسەکانی وەردەگرێت: "ئانیمیزم یان باوەڕ بە ڕۆح لە لایەن مرۆڤی ڕاوکەر و کۆکەرەوە، دەبێ وەك سەرەتایەك بۆ دروستبوونی هەزاران باوەر، بۆچوون، فەرهەنگ، داب و نەریت و ئایین سەیر بکرێت." (ل. ١٤ و ٤٥) واتە ئایین و کەسایەتییەکی خولْقێنەر هەردوکیان ئاکامی بیرکردنەوەی ساپیەنە سەبارەت بە قۆناغی دوای مردن کە بەهۆی نەبوونی زانستی ئەمڕۆییەوە لە مێشکی خۆیاندا جێگریان کردووە و تا ئەمڕۆش درێژەی هەیە.

شوێنی ئەو ڕەوتە لە کتێبەکانی دیکەشیدا هەڵدەگیرێت. لە کتێبی "مێژووی دواڕۆژی مرۆڤ"دا، پرسی ڕابردووی مرۆڤی خاوەن بیر شوێنی خۆی دەداتە داچارەنووسی دواڕۆژی ئەو مرۆڤە و ئەو جیهانەی وا لەبەردەستیدایە: "ئایا هومۆساپیەنەکان دەکەونە چ دۆخێکەوە ئەگەر لە داهاتوودا بە هێزی تیکنۆلۆژی، بوونەوەرێکی نوێ (هۆمۆی نوێ) بخولْقێت کە بە ڕادەی جیاوازیی نێوان هۆمۆساپیەن و نێئاندرتاڵ، جیاوازیی ڕوونی لەگەڵ مرۆڤی ئەمڕۆییدا هەبێت؟"

بۆ کەسێك کە بەو شێوەیە خەمی مرۆڤایەتی دەخوات و سەیری جیهانی دواڕۆژی بە تێکنۆلۆژی ڕێبەرایەتیکراو دەکات، ئاشکرایە لە دواکەوتوویی کۆمەڵگاکەی خۆی ڕەنج بکێشێت و لەبیری پێشکەوتنیدا دەبێت. سەرەکیترین نیشانەی ئەو دواکەوتووییە، واهەیە دوورمانەوە لە زانستی ڕۆژ، درێژەی پەیوەندە کۆنە عەشیرەتیەکان و بەهێزبوونی ئایین بێت. مەسەلەی ئایین و ئەو بەربەستانەی وا لەسەر ڕێگەی بەرەوپێشچوونی کۆمەڵگای کوردەوایی داناون، گەلێك هەستیار و بۆ هەندێك کەس بڤە دەنوێنن هەربۆیەش خۆ لە قەرەی نادەن. هۆکارەکەشی ڕوونە: کۆمەڵانی خەڵك بە درێژایی ١٤ سەدە لەگەڵیدا ژیاون و خوویان پێگرتووە و بەهۆی بیرکردنەوە لە بەسەرهاتی نادیاری دوای مردن و ئەو ترسەی کە خورافات لەدڵی خستوون و مەترسیی گۆڕەشار و پردی سیڕات و مالیکی دۆزەخ، دەرەتانی بیرکردنەوە و هەڵسەنگاندنی زانستیانەی دیاردەکەی بە تەواوەتی لێ سەندوون.

باشە، لە دۆخێکی ئەوتۆدا دەبێ چی بکرێت؟ بۆ ڕووناکبیرێکی بێدەسەڵاتی سیاسی و کۆمەڵایەتی، ئەویش لە دەرەوەی وڵات، جگە لە ئەرکی ڕوونکردنەوە و هەوڵ لە پێناو بردنی زانست بۆ ناو کۆمەڵانی خەڵك، چی دیکە لە کردن دێت؟

ڕاست لەو بوارە تایبەتەدایە کە کاك نادر ٨ کتێبی لە زمانی ئاڵمانییەوە وەرگێڕاوەتە سەر کوردی: "دیاردەی ئایین"، "مێژووی درۆیینی ئایین"، "ئایا مرۆڤ خودای خولْقاندووە؟"، "قورئان، پەیامی

خۆشەویستی، پەیامی ڕق و کینە"، "ئایا هومێدی ڕزگارکردنی ئایینی ئیسلام هەر ماوە؟"، "ئیسلامی فاشیستی"، "قورئان، محەمەد و ئیسلامی فاشیستی"، "محەمەد و تۆڵەسەندنەوە". ئەو، کە خۆی و بنەماڵەکەی پێشینەیەکی ئایینییان هەیە، هیچ کێشەیەکی کەسی لەگەڵ باوەڕی تاکەکەسیی ئیمانداراندا نییە و ئەو کتێبانەش کە تەرجەمەی کردوون لە ڕاستیدا بۆچوونی خەڵکانی دیکەن، بەڵام ئایا ئەرکی ڕووناکبیرێك ئەوە نییە کە سەرچاوەکانی بیر و هزری پێشکەوتووی ڕۆژهەڤ بخاتە بەردەستی کۆمەڵگا و بڕیاردانی کۆتایی بسپێرێتە دەستی خەڵکەکە خۆیان؟

ئایا کەسانی وەك حاجی قادری کۆیی، کەمال فەوزی، قانع، موفتی پێنجوێنی، شێخ بابای غەوساباد، جەمیل سیدقی زەهاوی، سەیفولقوزات، لاهووتی کرماشانی و گۆرانیش کە پێشڕەو بوون بۆ هێنانی خوێنی تازە بۆ ناو دەمارە وێشکهەڵاتووەکانی کۆمەڵگاکەمان و هەتا ئێستا و بۆ هەمیشەش کۆمەڵگای کوردەواری بە ڕێزەوە سەیریان دەکات، جگە لە بەڕێوەبردنی ئەو ئەرکە مەزنە کارێکی دیکەیان کردبوو؟ ئەگەر مەلای گەورەی کۆیە "هەتا مردن بۆ کوردان دەناڵی" و هاواری دەکرد "هەتا شێخێ لە کوردستان بمێنێ / ئومێدی زیندەگانیت قەت نەمێنێ" و ئەگەر جەمیل سیدقی زەهاوی خۆی بە فیدای حەکیمی "عەقڵ' دەکرد و دەیگوت "تەنیا فەرمانی سروشتە من دەجووڵێنێتەوە و هەرگیز لە تاریکایی ڕێگای جیهاندا جگە لە عەقڵ، پشت بە هیچ چرایەك نابەستم و فریوی حۆری و مەعادی مەلایانیش ناخۆم"، ئایا هەمان ئەو کارەیان نەکرد کە نادر ئێستا دەیکات؟ ئایا وەرگێڕان و نووسینی بێ هەست وخوستی ٨ بەرگ کتێبی زانستی لە بواری سەرچاوەکانی سەرهەڵدانی ئاییندا نایسەلمێنێت کە نادریش چۆتە ڕیزی ئەو پێشڕەوانەی کۆمەڵگای کوردەوە؟ ئایا هیچکام لە نووسەران و وەرگێڕانی کوردی هاوسەردەمی ئێمە ئەوەندە بوێر بوون بتوانن لەجیاتی شەڕە پەڕۆ و سووکایەتیکردن بە یەکتر، نەك هەشت بەڵکوو دوو کتێبی ڕوونکەرەوە لەو بوارە گرنگەدا تەرجەمە بکەن؟ کێی دیکە تا ئەو ڕادەیە سەرەکیترین ئەرکی ڕووناکبیری کوردی سەردەمی ئێمەی بەڕێوەبردووە و پەنجەی ناوەتە سەر ئەو هۆکارە بنەڕەتییەی دواکەوتوویی کۆمەڵگاکەمان؟

سەرەڕای ئەو ئامانجە بەرزە، من کە زۆر و کەم، ڕۆژانە یان هەفتانە لەگەڵیدا پەیوەندیم هەیە، هەرگیز نادرم نەبینیوە بە ڕق و کین و نەفرەتەوە سەیری دیاردەیەك و کەسایەتییەکی ناو کۆمەڵگا بکات و لە پشتە سەر سەبارەت بە کەسێك بدوێت، ئەوەش خاڵێکی بەهێزی دیکەی کەسایەتیی ئەو گەورەپیاوە هەڵکەوتووەیە. تەنانەت کاتێ ئەو کتێبانە وەردەگێڕێتە سەر زمانی نەتەوایەتیمان کە بەرپەرچی کۆنەپەرستی و باوەڕی خوڕافیی ناو کۆمەڵدا دەدەنەوە، هەرگیز هەڵوێستێکی توند وتیژ بەرانبەر بەو باوەڕانە و بانگدەرەکانیان ناگرێت و سووکایەتییان پێناکات؛ بە پێچەوانە کتێبێکی وەك "ئایا هومێدی ڕزگارکردنی ئایینی ئیسلام هەر ماوە؟" تەرجەمە دەکات، کە وتووێژێکی دوو لایەنەی نێوان لایەنگرێك و دژبەرێکی ئایینەکەیە و لەوێدا بایەخ و مافی یەکسان بە مەلای خاوەن ئیمانی موسوڵمان دەدات چی دەیەوێت بیڵێێت، بێ ئەوەی دوور ونزیك بەرگریی لێبکات. ئەوە ئەو دەرسەیە کە من و زۆرکەسی دیکە دەبێ لە شێوازی کارەکانی نادر فێربین و لە جیاتی دەمارگیری و لایەنگریکردنی توندوتیژانە، مەنتیق و عەقڵ بکەینە داوەری نێوان خۆمان و ناحەزانی بیروباوەڕمان.

****

من ئەم چەند دێڕە وەك واجبێکی کەفایی سەبارەت بە کەسایەتییەکی خزمەتگوزاری گەل دەنووسم کە ساڵانێکی زۆر، دوور لە هات و هاواری ڕووناکبیرانە، هێمن و لەسەرخۆ، خەریکی نووسین و وەرگێڕانی ئەو هەموو کتێب و وتارە گرنگانە بووە و لەسەر ماڵپەڕێکیش بڵاوی کردوونەتەوە کە خۆی کارگێڕ و بەڕێوەبەریەتی. من ساڵانێکی زۆرە لە پەیوەندی ڕۆژانە و هەفتانەی کاك نادردام، زۆر وتار و زنجیرە بابەتم سەبارەت بە نووسراوە و کتێبی خەڵکانی جۆربەجۆر لە سەر ماڵپەڕەکەی ئەو بڵاو کردۆتەوە بێ ئەوەی ئاماژەیەك بە کارەکانی ئەو بکەم و بێ ئەوەی ئەو کەسایەتییە هەڵکەوتەیەش لێم بڕەنجێت و جارێك پێم بڵێ ئاخر جەنابی ناماموٚستا! تۆ کە پێتوایە عەرش و قوڕش دەگەرێی بۆ ئەوەی سەرچاوەیەکی سەبارەت بە بۆکانی تێدا بدۆزیتەوە، بۆچی لە بن گوێی خۆتدا کارەکانی من نابینی!

ئێستا کە تاقەتی نووسینم کەم بووە و بەرەو ئەوە دەچم بەتەواوەتی بیوەستێنم، دەمەوێت بە چەند دێڕێکیش بێت پێ لەو هەڵەیە و ئەو ناتەواوییە گەورەیەی کارەکانم بنێم و لەو و لەخوێنەرانی بابەتەکانم داوای لێبووردن بکەم. نادر شایانی ڕێزلێنانی زۆر لە لایەن کۆمەڵگاکەمانەوەیە و من بەم چەند دێڕە بەشێکی کەم لەو ئەرکە بەجێ دەهێنم، ئیتر دوای من چی دەبێت و چی دەکرێت، دەوەستێتە سەر ڕووناکبیرانی بەرپرسی کورد و ئەوانەی وا چێژیان لە نووسراوە و تەرجەمەکانی ئەو وەرگرتووە، دیارە لە پێش هەمووشیاندا نووسەران و هاوکارانی ماڵپەڕی ڕۆژهەڵات-بۆکان؛ بەڵکوو ئەوان لە من واقیعیتر بڕواننە دەوروبەریان.

لەندەن ١٦ /٥/٢٠٢٠